

Jolanta Muszyńska

Uniwersytet w Białymstoku

Zachowania obywatelskie a świadoma przynależność do miejsca

Civic behaviour and conscious territorial membership

ABSTRACT: The article concerns the relationship between an individual and a place. The framework of the analysis are the results of research carried out among the dwellers of small local communities living in the north-eastern border of Poland. The article presents the statistical analysis of factors determining the existence of local identity. The analyses presented in the paper also concern the relationship between the local identity and civic behaviour of the respondents. The civic behaviour is expressed primarily in the participation in local authorities, creating neighbour cooperation and active participation in solving various local problems.

KEYWORDS: Local identity, civic behaviors, social activity.

STRESZCZENIE: Artykuł dotyczy relacji między jednostką a miejscem. Kanwę rozważań stanowią wyniki badań przeprowadzonych wśród mieszkańców małych społeczności lokalnych północno-wschodniego pogranicza Polski. W artykule prezentuję analizę statystyczną czynników warunkujących występowanie tożsamości lokalnej. Analizy dotyczą również zależności pomiędzy tożsamością lokalną a zachowaniami obywatelskimi badanych. Zachowania obywatelskie wyrażają się między innymi udziałem w lokalnych władzach, tworzeniu sąsiedzkiej kooperacji oraz aktywnym uczestnictwie w rozwiązywaniu różnych problemów lokalnych.

SŁOWA KLUCZOWE: Tożsamość lokalna, zachowania obywatelskie, aktywność społeczna.

Tożsamość lokalna – świadoma przynależność

Pytanie o to kim jestem nierozdzielnie łączy się z pytaniem skąd jestem. Związek człowieka z miejscem jest niezaprzeczalny, bez względu na to czy będziemy go określać odnosząc się do emocjonalnych, społecznych czy tylko geograficznych zależności. Jednak, co warto podkreślić, różnica pomiędzy poszczególnymi zależnościami jednostki od miejsca jest znacząca w kontekście jej tożsamości. Interpretacja znaczenia miejsca jako przestrzeni życiowej zakłada przede wszystkim geograficzną i polityczną sferę wykładni miejsca. Przestrzeń życia to znacznie więcej – to przestrzeń doświadczana i znacząca, to miejsce o silnym znaczeniu emocjonalnym, ważne z perspektywy jednostki. Ważność miejsca wynika z przywiązania jednostki do miejsca, ale jak podkreśla Maria Lewicka miejsce może być płaszczyzną przywiązania z różnych pobudek, a jednostka przywiązuje się do miejsca na wiele sposobów (Lewicka 2012, s. 115).

Według Edwarda Relpha relacja człowieka z miejscem uzależniona jest od stopnia „bycia wewnątrz” (za: Lewicka 2012 s. 45). Wymienia on sześć typów relacji: egzystencjalną zewnętrzną – charakteryzującą się alienacją względem miejsca, brakiem poczucia przynależności; obiektywną zewnętrzną – postawa zewnętrznego obserwatora; incydentalną zewnętrzną – miejsce jako tło wydarzeń, wydarzenia ważniejsze niż miejsce; zastępczą wewnętrzną – miejsce doświadczane w formie opisów literackich, filmowych; behawioralną wewnętrzną – przebywanie w miejscu połączone z koncentracją na wyglądzie miejsca; empatyczną wewnętrzną – utożsamianie się z miejscem, emocjonalne doświadczanie miejsca, jego znaczenie symboliczne; egzystencjalną wewnętrzną – miejsce doświadczane jako część jednostki, a jednostka jest częścią tego miejsca, pełna identyfikacja z miejscem. Miejsce może zatem odgrywać istotną rolę w konstruowaniu tożsamości jednostki o ile umożliwi jednostce osiągnięcie i utrzymanie poczucia własnej wartości, daje możliwość zachowania ciągłości siebie, ale też pozwala na zachowanie odrębności oraz daje poczucie sprawstwa i kontroli (Breakwell 1993).

Tożsamość lokalną uznaję za przejaw egzystencjalnej wewnętrznosci, charakteryzującą się świadomym przywiązaniem jednostki do miejsca, wyrażającym się poczuciem ciągłości biograficznej jednostki jako efektu narracji zbudowanej z doświadczeń własnych i innych i refleksyjnej kontroli rzeczywistości, której jest świadomym elementem (Giddens 2002). Takie ujęcie tożsamości lokalnej wyznacza interpretację miejsca jako „miejsce bycia” w podejściu Jacques’a Derrida (Derrida 1991), w przeciwieństwie do „miejsca w byciu” oraz miejsca jako terenu „specyficznego ludzkiego zaangażowania” (Karjalainen

2014). „Bycia” jak podkreśla Hans-Georg Gadamer „nie należy rozumieć tylko jako czegoś, czego jestem świadomy, że ono tu jest” (Gadamer 2008, s. 172). Zamieszkiwanie w danym miejscu nie oznacza tylko miejsca pobytu, ale miejsce działającego podmiotu, który nadaje znaczenie temu miejscu, ale także to miejsce nadaje znaczenie jednostce.

Tożsamość lokalna mieszkańców północno-wschodniego pogranicza Polski

Tożsamość lokalną traktuję jako jeden z istotnych wymiarów tożsamości społeczno-kulturowej jednostki, przejawiającej się w identyfikacji jednostki z miejscem zamieszkania i wartościami kulturowymi tego miejsca. Identyfikacja z miejscem stanowi element tożsamości jednostki podobnie jak inne aspekty jej tożsamości (np. płeć, naród). Drugim, dopełniającym obraz tożsamości lokalnej czynnikiem, są wartości kulturowe miejsca. Symbolika kulturowa miejsca może być źródłem przywiązania do niego przez pryzmat kultury domu rodzinnego, wierzeń religijnych i kultury etnicznej (narodowej). Heterogeniczność kulturowa miejsca może mieć różny wpływ na relacje społeczne i tożsamość jednostki. Jak podkreśla Lewicka większość danych empirycznych wskazuje, że ludzie wolą mieszkać w społecznie i etnicznie homogenicznych miejscach, co jest przejawem zasady hemofilii – preferowania podobnych sobie (Lewicka 2012, s. 187). Jednak większość cytowanych przez autorkę badań odnosi się do badań prowadzonych w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii, gdzie współczesna heterogeniczność kulturowa wielu miejsc wynika z procesów migracyjnych. W sytuacji pogranicza heterogeniczność jest konsekwencją wielowiekowych procesów społeczno-kulturowych i politycznych i jest „naturalnym” stanem kulturowym wielu społeczności lokalnych.

Tożsamość lokalna z perspektywy heterogeniczności lokalnej nie wyklucza, a wręcz podkreśla tożsamość kulturową jednostki i wartości kulturowe jej grupy odniesienia, konkretyzując je w wymiarze czasoprzestrzennym. W środowiskach lokalnych zróżnicowanych kulturowo kategoria tożsamości lokalnej staje się w moim przekonaniu kategorią łączącą identyfikacje społeczno-kulturowe jednostki, tworząc spójny obraz tożsamościowy. Tożsamość lokalna nie niweluje istniejących różnic kulturowych, wręcz przeciwnie, podkreśla je i nadaje im szczególne znaczenie zarówno w konstruowaniu zewnętrznego obrazu społeczności jak też wewnętrznego obrazu grup funkcjonujących w obrębie wspólnej przestrzeni lokalnej – wspólnego miejsca zamieszkania.

W sytuacji badania tożsamości lokalnej za najbardziej adekwatną koncepcję teoretyczną, dającą możliwości empirycznej weryfikacji uznałam kon-

cepcję Antoniny Kłoskowskiej. W przyjętych przez autorkę założeniach dotyczących badania tożsamości narodowej dostrzegłam możliwość wykorzystania ich w badaniach dotyczących tożsamości lokalnej. Pierwszą istotną dla mnie kwestią był sposób deskryptywny podejścia autorki do ujęcia kategorii narodu uwzględniający redukcję indywidualistyczną czyli założenie, że takie zjawiska jak „naród”, „kultury narodowe” bada się na poziomie przeżyć i doświadczeń jednostek, członków wspólnot narodowych i kulturowych (Kłoskowska 1996, s. 113). Warto w tym miejscu zaznaczyć, że autorka kulturę narodową uznaje za „subiektywnie realizujące się zjawisko z intersubiektywnym odniesieniem do obiektywnych faktów” (Kłoskowska 1996, s. 79), i która stanowi formę komunikowania się w obrębie określonej zbiorowości. Przyjmując perspektywę historyczną i antropologiczną stwierdza, że kultury narodowe nie są monolitami. Ojczyzna, którą Kłoskowska uznaje za ogół treści odbieranych jako tożsamość grupową, stanowi usymbolizowaną przestrzeń – ziemię ojczystą. Zatem miejsce jest dla autorki zjawiskiem stanowiącym główny czynnik wspólnoty narodowej, podkreślając uniwersalność jego znaczenia w odniesieniu zarówno do ojczyzny małej, lokalnej, jak i ojczyzny wyobrażonej, ideologicznej (Kłoskowska 1996, s. 87–101). Istotną kwestią pozostaje ustalenie wzajemnych relacji pomiędzy pojęciami kultura narodowa a kultura lokalna. Kulturę lokalną traktuję jako szczególną, dynamiczną sieć zróżnicowanych wzorów i wzorców kulturowych ujawniających się w konkretnych praktykach danej zbiorowości. Czy więc kultura narodowa tożsama jest z kulturą lokalną? W moim przekonaniu, uwzględniając założenie subiektywności i redukcję indywidualistyczną proponowaną przez Kłoskowską, kultura lokalna może być z perspektywy jednostki uznana za trwały, realny model kultury narodowej.

W swojej koncepcji badania tożsamości narodowej Kłoskowska zwraca uwagę na dwa istotne procesy związane z włączaniem we wspólnotę narodową: socjalizację i kulturalizację. Ich wyodrębnienie w badaniach dotyczących tożsamości jako pedagog uznają za priorytetowe. Socjalizacja związana jest z realizacją praktycznych potrzeb bytu, bezpieczeństwa i porządku określonej społeczności. Kulturalizacja natomiast jest wprowadzeniem i wchodzeniem w uniwersum kultury symbolicznej. Z perspektywy badań prowadzonych w środowiskach lokalnych zróżnicowanych kulturowo pojawia się zasadne pytanie, o uniwersum jakiej kultury symbolicznej chodzi? Odpowiedź na nie odnajduję również w pracy Kłoskowskiej, która wskazuje, że w procesie kulturalizacji istotny jest kontakt (bezpośredni i pośredni) z treściami kultury, i że przyswojenie w drodze kulturalizacji określonej kultury narodowej nie wyczerpuje możliwości kształtowania przez jednostkę poczucia przynależności do innej wspólnoty, a jednoznaczność przypisania do jednej wyłącznie kultury jest

bardziej problematyczna niż by to wynikało z formułowanych określeń kultury własnej. Efektem procesów socjalizacji i kulturalizacji jest identyfikacja jednostki i przyswojona kultura – jako kulturowy czynnik tożsamości jednostki.

W moim założeniu tożsamość lokalna to identyfikacja z miejscem, terytorium i jego przestrzenią kulturową. Kłoskowska wskazuje znaczenie czerpnia tożsamości z zewnątrz, odwołując się do dwoistości społecznego źródła w ujęciu Claude Lévi-Straussa: mikrostrukturalnego i makrostrukturalnego, uwzględniając jednocześnie założenie Erika Eriksona o istotności ról odgrywanych przez jednostkę, jak też dawniejszych środowisk, które „trwają” w niej, jednocześnie podkreślając, że tożsamości nie można odnosić tylko do samych ról społecznych czy też krzyżowania kręgów społecznych (Kłoskowska 1996, s. 105–106).

Identyfikacja badanych jako subiektywna i osobista forma wyrażenia deklaracji bycia mieszkańcem swojej miejscowości jak również określony stosunek do wartości kulturowych społeczności lokalnej wyznaczają, zgodnie z moją interpretacją koncepcji Kłoskowskiej, tożsamość lokalną. Osoby, które cechuje tożsamość lokalna¹ to badani, którzy:

- deklarowali wyraźną identyfikację bycia mieszkańcem swojej miejscowości poprzez wybór na skali odpowiedzi „raczej tak” i zdecydowanie tak” ($I > 3$);
- ich stosunek do wartości kulturowych społeczności lokalnej określony został jako ambiwalencja i waloryzacja ($S \geq 3$).

Osoby, które cechuje tożsamość lokalna stanowią 69,8% moich badanych. Znalazły się tu w przeważającej liczbie osoby o silnej identyfikacji ze społecz-

¹ Badania przeprowadzono w grupie 299 mieszkańców północno-wschodniego pogranicza Polski, Materiał empiryczny został zebrany przy pomocy autorskiego narzędzia badawczego kwestionariusza „Ja i moja społeczność lokalna”. Został on przygotowany w oparciu o teoretyczne założenia skali wspólnotowej SCS w opracowaniu Roberta J. Doolittle i Donalda MacDonald’a (Doolittle, MacDonald 1978), czynników społecznych i zakorzenienia we wspólnocie zamieszkania w ujęciu Riger’a i Lavrakaśa (Riger, Lavrakas 1981) oraz zaangażowania jednostki na rzecz społeczności lokalnej Ahlbrant’a i Cunninghama (Ahlbrant, Cunningham 1979). Kwestionariusz składał się z 114 stwierdzeń. 49 z nich dotyczyło relacji jednostka – społeczność lokalna w kontekście identyfikacji z miejscem, waloryzacji wartości kulturowych, typów zachowań społecznych, grupy odniesienia badanych. W prowadzonych badaniach wykorzystałam dobór celowy. Celowość doboru wynikała z przyjęcia założenia o znaczeniu kapitału ludzkiego i społecznego w aspekcie szeroko rozumianego rozwoju społeczności lokalnej. W opracowaniu zebranych danych ilościowych wykorzystano program Microsoft Office Excel 2007 zaś w ich analizach statystycznych pakiet SPSS 18.0; Zamieszczone fragmenty badań pochodzą z pracy J. Muszyńska, *Miejsce i wspólnota. Poczucie wspólnotowości mieszkańców północno-wschodniego pogranicza Polski. Studium pedagogiczne*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2014.

nością lokalną i zdecydowaną waloryzacją wartości kulturowych swojej społeczności oraz osoby, których stosunek do wartości kulturowych społeczności lokalnej ma charakter ambiwalentny. W grupie, której nie cechuje tożsamość lokalna (30,2%) znalazły się osoby (48,4% respondentów przypisanych tej grupie), które deklarują poczucie bycia mieszkańcem swojej miejscowości ale jednocześnie dewaloryzują wartości kulturowe swojej społeczności. Do tej grupy nie zaliczyłam również 3,4% badanych, których nie cechuje tożsamość lokalna, dla których wartości kulturowe tej społeczności są ważne, ale jednocześnie ich identyfikacja jest trudna do określenia. Taki rozkład wyników prowokuje do dalszych poszukiwań czynników decydujących o tożsamości lokalnej. Zbadałam więc związek pomiędzy występowaniem tożsamości lokalnej a wybranymi czynnikami interaktywnymi w badaniu a wyodrębnionymi w fazie koncepcji.

Tabela 1. Korelacje między występowaniem tożsamości lokalnej a analizowanymi czynnikami

Analizowane czynniki, w przypadku których stwierdzono współczynnik korelacji Rho Spearmana $\geq 0,2$	Współczynnik korelacji	Istotność (dwustronna)	N
Funkcjonowanie w przestrzeni lokalnej osób wyjątkowo dbających o zachowanie lokalnych tradycji kulturowych	,262(**)	,000	286
Wysoki poziom zadowolenia z bycia członkiem społeczności lokalnej	,388(**)	,000	289
Znajomość kultury i historii swojej społeczności jako powinność każdego mieszkańca nawet jeżeli jest ona inna niż jego własna	,293(**)	,000	290
Mieszkanie wśród osób ceniących te same wartości jako warunek bycia u siebie	,328(**)	,000	288
Rodzina i przyjaciele jako osoby łączące z miejscem zamieszkania	,288(**)	,000	290
Poczucie związku z miejscowością z powodu spędzonego dzieciństwa	,458(**)	,000	289
Znajomość zasad panujących w społeczności lokalnej jako warunek bycia u siebie	,396(**)	,000	289
Pochodzenie autochtoniczne ojca	,257(**)	,000	289
Pochodzenie autochtoniczne babci ze strony ojca	,224(**)	,000	288
Pochodzenie autochtoniczne dziadka ze strony ojca	,263(**)	,000	286
Pochodzenie autochtoniczne rodziny badanych	-,236(**)	,000	290
Stosunek do wartości własnej grupy odniesienia	-,473(**)	,000	290

** korelacja jest istotna na poziomie 0,01 dwustronnie

Źródło: badania własne.

Najsilniej korelującymi czynnikami, a więc tymi najważniejszymi w występowaniu tożsamości lokalnej, są poczucie związku z miejscowością z po-

wodu spędzonego dzieciństwa, znajomość zasad panujących w społeczności lokalnej jako warunku bycia u siebie, wysoki poziom zadowolenia z bycia członkiem społeczności lokalnej, mieszkanie wśród osób ceniących te same wartości jako warunek bycia u siebie oraz znajomość kultury i historii miejsca jako powinność każdego mieszkańca. Uwzględnione zmienne związane z rodziną i jej pochodzeniem również okazały się istotne jako czynniki współwystępowania tożsamości lokalnej. Szczególnie interesujący jest tu fakt związku pomiędzy występowaniem tożsamości lokalnej a pochodzeniem autochtonicznym ojca jak również babci i dziadka ze strony ojca. Warto zaznaczyć, że pochodzenie autochtoniczne matki (współczynniki korelacji: ,119*; istotność: ,042 dla $N = 289$) i jej rodziców nie pojawiło się wśród czynników decydujących o występowaniu tożsamości lokalnej. Sądzę, że jest to efekt dominującego ciągle patriarchalnego modelu wychowania w rodzinie, a w szczególności w tradycyjnych małych społecznościach lokalnych. W badaniach prowadzonych przez CPC-Joint the Dots dotyczących podziału obowiązków w polskiej rodzinie przeprowadzonych w 2013 r. tylko 30% ankietowanych mieszkańców wsi deklaruje partnerskie zaangażowanie obojga rodziców w wychowanie dzieci i sprawy domowe. Wśród mieszkańców miast taką deklarację złożyło 45% ankietowanych (<http://www.cpc.pl/en/cpc.html>).

Analiza korelacji ukazała cząstkową zależność pomiędzy występowaniem tożsamości lokalnej a wybranymi zmiennymi. Ważne wydaje się stwierdzenie czy istnieje taka kompleksowa grupa zmiennych, cechująca się wzajemnymi powiązaniem i oddziałująca na możliwość występowania tożsamości lokalnej? Pogłębiona analiza w postaci regresji logistycznej pozwoliła na wyodrębnienie grupy czynników tworzących model w dużym stopniu wyjaśniający zmienność tożsamości lokalnej.

Tabela 2. Regresja logistyczna* dla zmiennej „tożsamość lokalna”. Podsumowanie modelu

-2 logarytm wiarygodności	R kwadrat Coxa i Snella	R kwadrat Nagelkerke'a
96,352(a)	0,564	0,813

(a) Estymacja została zakończona na iteracji o numerze 8, ponieważ oszacowania parametrów zmieniły się o mniej niż 0,001

* W analizie wykorzystano pakiet statystyczny SPSS.

Tabela 3. Regresja logistyczna dla zmiennej „tożsamość lokalna”. Zmienne w modelu

Zmienne	B	Błąd standardowy	Wald	df	Istotność	Exp(B)
Więź z miejscowością ze względu na wartości i tradycje grupy odniesienia badanych	1,690	0,319	28,102	1	0,000	5,422
Świadomy wybór miejsca do życia warunkowany poczuciem bezpieczeństwa	1,523	0,317	23,044	1	0,000	4,588
Znajomość kultury i historii swojej społeczności jako powinność każdego mieszkańca nawet jeżeli jest ona inna niż jego własna	1,433	0,319	13,405	1	0,000	4,191
Uznawania za największą wartość społeczności lokalnej jej tradycji kulturowych	1,375	0,359	14,655	1	0,000	3,954
Uznawanie sąsiadów jako ważnej grupy w tożsamości zbiorowej („MY”)	1,350	0,322	17,588	1	0,000	3,857
Znajomość zasad panujących w społeczności lokalnej jako warunek poczucia bycia u siebie	1,314	0,357	13,572	1	0,000	3,722
Stała	-26,787	4,604	33,797	1	0,000	0,000

Źródło: badania własne.

Powyższy model wyjaśnia 81% wariacji (miary zmienności) tożsamości lokalnej badanych. W tabeli zamieszczono zmienne niezależne tworzące model w hierarchii ilorazu szans $\text{Exp}(B)$, który oznacza stosunek prawdopodobieństwa, że tożsamość lokalna wystąpi do prawdopodobieństwa jej niewystępowania. O zmienności występowania tożsamości lokalnej decyduje przede wszystkim silna więź z miejscowością badanych wynikająca ze znaczenia dla nich wartości i tradycji kulturowych własnej grupy odniesienia ($\text{Exp}(B) = 5,422$). Kolejnym istotnym czynnikiem jest świadomy wybór miejsca do życia warunkowany poczuciem bezpieczeństwa ($\text{Exp}(B) = 4,588$). Okazuje się również, że znajomość kultury i historii swojej społeczności, traktowana jako powinność każdego mieszkańca, nawet jeżeli jest ona inna niż jego własna, zwiększa szanse na występowanie tożsamości lokalnej ($\text{Exp}(B) = 4,191$). Z uwarunkowaniami o charakterze kulturowym miejsca do modelu weszło uznanie przez badanych tradycji kulturowych ich społeczności lokalnej jako największej wartości ($\text{Exp}(B) = 3,954$). Dwie kolejne zmienne, które znalazły się w modelu, dotyczą sfery społecznego funkcjonowania jednostki w przestrzeni lokalnej. Są to: „MY” to dla mnie sąsiedzi ($\text{Exp}(B) = 3,857$) i znajomość zasad panujących w społeczności lokalnej jako warunek poczucia bycia u siebie ($\text{Exp}(B) = 3,722$).

Można zatem przyjąć, że wyższego prawdopodobieństwa występowania tożsamości lokalnej należy spodziewać się u osób, które:

- charakteryzuje silna więź z miejscem zamieszkania ze względu na wartości kulturowe własnej grupy odniesienia;
- świadomie dokonały wyboru miejsca do życia ze względu na poczucie bezpieczeństwa, jakie ono im daje;
- jako powinność każdego mieszkańca uznają znajomość kultury i historii swojej społeczności lokalnej, nawet wtedy, gdy jest ona inna niż jego własna;
- uznają, że największą wartością ich społeczności lokalnej są tradycje kulturowe;
- uważają sąsiadów za istotnych w konstruowaniu grupy „MY”;
- uznają, że znajomość zasad panujących w społeczności lokalnej jest warunkiem poczucia bycia u siebie.

Tożsamość lokalna jako warunek zachowań obywatelskich w przestrzeni lokalnej

Aktywność społeczna jest jedną z cech zachowań obywatelskich, szczególnie ważną z perspektywy modelu wspólnotowego społeczeństwa obywatelskiego (Herbst 2005). Model wspólnotowy tworzą małe wewnętrznie zintegrowane zbiorowości terytorialne. Bycie obywatelem z perspektywy tego modelu oznacza postrzeganie siebie jako części społeczności oraz podejmowanie działań ukierunkowanych na podtrzymanie swojej tożsamości. Postawa obywatelska wyraża się między innymi w udziale w lokalnych władzach, tworzeniu sąsiedzkiej kooperacji oraz aktywnym udziale w rozwiązywaniu różnych problemów lokalnych.

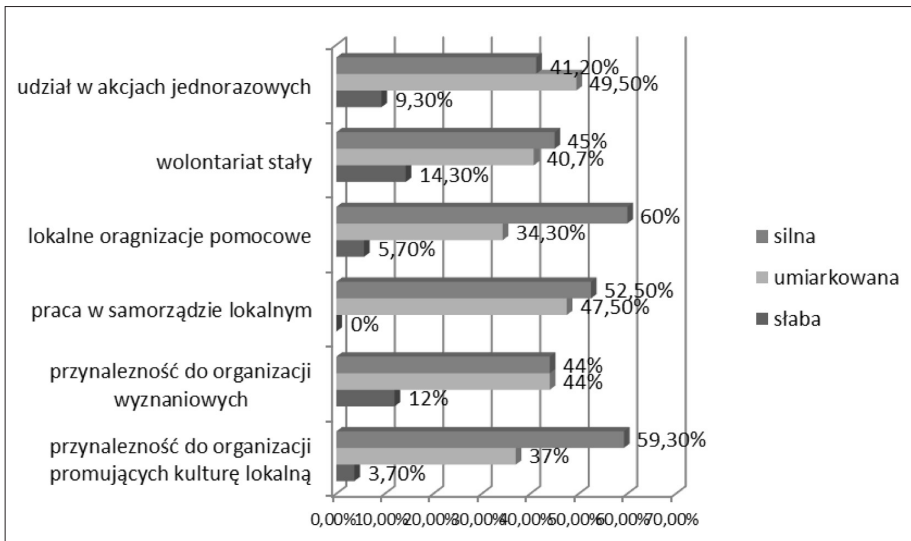
Potwierdzeniem znaczenia silnej tożsamości lokalnej w aktywności obywatelskiej są badania zrealizowane przez Lewicką (Lewicka 2004). Autorka na podstawie badań wyróżniła trzy rodzaje aktywności obywatelskiej, wyodrębniając trzy kategorie osób: protestujący, konstruktywni, ogólnie aktywni. Podstawą wyróżnienia poszczególnych kategorii osób było wiele czynników. Osoby konstruktywne charakteryzował silniejszy kapitał społeczny (silne więzy sąsiedzkie) oraz emocjonalny związek z miejscem zamieszkania, zaś osoby ogólnie aktywne to te, które cechował silniejszy kapitał intelektualny, ale słabszy emocjonalny związek z miejscem.

W polskich badaniach dotyczących zachowań obywatelskich wyróżnia się dwie kategorie: konwencjonalne zachowania obywatelskie i obywatelstwo zaangażowane (Zielińska 2004; Lewicka 2004). Obywatelstwo zaangażowane to

aktywna forma obywatelstwa przejawiająca się między innymi w aktywności społecznej obejmującej zachowania charytatywne i wolontarystyczne oraz zachowania podtrzymujące istnienie wspólnoty i tożsamość wspólnotową (Zalewska, Krzywosz-Rynkiewicz 2011, s. 31).

Zależność pomiędzy siłą tożsamości lokalnej a aktywnością społeczną uwzględniłam w badaniach prowadzonych wśród mieszkańców północno-wschodniego pogranicza Polski.

Wykres 1. Tożsamość lokalna a deklarowana aktywność społeczna badanych

Źródło: badania własne.

Okazuje się, że silna tożsamość lokalna jednostki warunkuje jej aktywność społeczną. Osoby, które charakteryzuje silna tożsamość lokalna znacząco częściej (niż osoby, które charakteryzuje słaba tożsamość lokalna) przynależą do organizacji promujących kulturę lokalną, podejmują pracę w samorządzie lokalnym i służą pomocą i wsparciem mieszkańcom w ramach działań lokalnych organizacji pomocowych. Ważny jest tu zapewne kontekst miejsca badań – większość badanych to mieszkańcy małych miejscowości. Jak stwierdził w swoich badaniach Ireneusz Krzemiński większa orientacja na realizację celów wspólnotowych charakterystyczna jest dla mieszkańców małych miejscowości (Krzemiński 2005). Podobne obserwacje na podstawie badań przeprowadzonych wśród uczniów szkoły podstawowej, gimnazjum i liceum czynią Anna Zalewska i Beata Krzywosz-Rynkiewicz stwierdzając, „że środowisko małego miasta oferując mniej relacji o charakterze modułowym, mniej ale bardziej

całościowych i powtarzalnych kontaktów społecznych, skłania częściej do zachowań opartych na normie wzajemności, wzajemnej pomocy i współdziałania” (Zalewska, Krzywosz-Rynkiewicz 2011, s. 207).

Doświadczanie miejsca może mieć wymiary: przynależności, przywiązania i zaangażowania. Każdy z wymienionych sposobów implikuje różny typ relacji jednostki z miejscem. Przywiązanie codzienne – charakterystyczne dla osób urodzonych i wychowanych w danym miejscu, emocjonalny stosunek do miejsca nie jest przez nie poddawany refleksji. Życie codzienne interpretowane jest jako subiektywna rzeczywistość i tworzy formę spójnego świata (Berger, Luckmann 2010). Ten świat jest uporządkowany, ujęty w określone wzory i niezależnie od tego czy jednostka sama je postrzega, czy też są one jej narzucone, im się podporządkowuje. Zaś przywiązanie świadome charakteryzuje się zaangażowaniem w działania na rzecz miejsca, zainteresowaniem jego przeszłością ale też przyszłością. (Lewicka 2012, s. 118). Kierunek tych działań wyznaczają z jednej strony potrzeby jednostek i społeczności lokalnej związane kulturą miejsca (z kulturą lokalną) i jej trwaniem – realizacją potrzeby bezpieczeństwa emocjonalnego, z drugiej zaś strony z rozwojem ekonomicznym, ciągłością i zmianą społeczności lokalnych – realizacją zabezpieczeń ekonomicznych. Obie jednak opcje łączy, w moich przekonaniu, jedno: tożsamość lokalna jednostki, która „zakorzeniona” w określonym miejscu, określonej przestrzeni społeczno-kulturowej, myśląc o swojej przyszłości i swoim bezpieczeństwie w codzienności staje się „świadomym” podmiotem, odpowiedzialnym i uczestniczącym w szeroko rozumianym rozwoju jej społeczności lokalnej.

Przywoływane już badania Zalewskiej i Krzywosz-Rynkiewicz są szczególnie istotne z perspektywy pedagogicznej, ponieważ wyraźnie wskazują, że według młodzieży cenionymi atrybutami dobrego obywatela są zachowania obywatelskie o charakterze pasywnym (znajomość historii kraju, patriotyzm, gotowość do obrony kraju) niż aktywnym. Obywatelstwo aktywne to forma wymagająca codziennego działania i związana jest z bezpośrednim zaangażowaniem (Zalewska, Krzywosz-Rynkiewicz 2011, s. 240). Autorki przypuszczają, że jest to efekt edukacji obywatelskiej realizowanej w szkole, gdzie większe znaczenie ma wiedza historyczna i polityczna niż gotowość do tego, by radzić sobie z problemami życia codziennego. To przypuszczenie autorek, z którym w pełni się zgadzam, kolejny raz uświadamia pedagogom (szczególnie społecznym) jak niedostateczne są działaniach środowiskowe i instytucjonalne w zakresie edukacji obywatelskiej oraz edukacji środowiskowej.

Kreowanie „człowieka działającego”, który na podstawie wiedzy o sobie ustala hierarchię potrzeb, zasady życia, kierunek podejmowanych działań i jest świadomy współzależności między swoimi oczekiwaniami a społecznymi wa-

runkami ich realizacji wyznaczać powinno cele współczesnej pedagogiki. To nie tylko potrzeba społeczna lecz konieczność. Silna tożsamość lokalna i aktywność jednostki w jej miejscu zamieszkania nie tylko zmienia oblicze przestrzeni lokalnej ale przede wszystkim kreuje jej poczucie wspólnotowości. Z perspektywy potrzeb współczesnych społeczeństw ważne jest zarówno utrzymanie kapitału społeczno-kulturowego miejsca ale też jego wzmocnienie i rozbudowywanie. Zaangażowanie i współdziałanie społeczne, edukacja do wspólnoty – to zadania, które wymagają szczególnej pracy i wysiłku ze strony pedagogów.

Literatura

- Berger P.L., Luckmann T. (2010), *Spoleczne tworzenie rzeczywistości*, PWN Warszawa.
- Gadamer H.-G. (2008), *Teoria, etyka, edukacja*, Wydawnictwa UW, Warszawa.
- Giddens A. (2002), *Nowoczesność a tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, PWN, Warszawa.
- Herbst J. (2005), *Oblicza społeczeństwa obywatelskiego*, Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego, Warszawa.
- Kłowska A. (1996), *Kultury narodowe u korzeni*, PWN, Warszawa.
- Krzemiński I. (2005), *Społeczeństwo obywatelskie i symbole wspólnoty*, [w:] *Jak Polacy przegrywają, jak Polacy wygrywają*, Drogosz M. (red), GWP, Gdańsk.
- Lewicka M. (2004), *Identyfikacja z miejscem zamieszkania mieszkańców Warszawy: determinanty i konsekwencje*, [w:] *Warszawiacy o sobie i swoim mieście*, J. Grzelak, Zarycki T. (red.), Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa.
- Lewicka M. (2012), *Psychologia miejsca*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa.
- Muszyńska J. (2014), *Miejsce i wspólnota. Poczucie wspólnotowości mieszkańców północno-wschodniego pogranicza Polski. Studium pedagogiczne*, Wydawnictwo Naukowe „Żak”, Warszawa.
- Zalewska A.M., Krzywosz-Rynkiewicz B. (2011), *Psychologiczne portrety młodych obywateli*, Wydawnictwo Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej, Warszawa.
- Zielińska A. (2004), *Koncepcje obywatelstwa i planowana przez nastolatków aktywność w sferze publicznej*, [w:] *Młodzi obywatele. Wyniki międzynarodowych badań młodzieży*, Dola R., Kosela K., Wilkomirska A., Zielińska A. (red), Wydawnictwa UW, Warszawa.

Źródła internetowe

- Breakwell G.M. (1993), *Social representations and social identity* http://psych1.lse.ac.uk/psr/PSR1993/2_1993Brea2.pdf
- Derrida J. (1991), [w:] R. Mortley, *French Philosophers in Conversation*, London & New York, <http://www.muebooks.com/french-philosophers-in-conversation-levinas-schneider-serres-irigaray-le-doeuff-PDF-2942584/>
- Karjalainen T. (2013), *House, Home and the Place of Dwelling*, “Scandinavian Housing & Planning Research”, No 10, http://distriktsenteret.no/wp-content/uploads/2013/09/notat_second-homes_ostlandsforskning.pdf
- <http://www.cpc.pl/en/cpc.html> (data pobrania: 4.03.2014).